

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2022)

İ. Hakkı AKSOYAK

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
ismail.aksoyak@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4834-5254>

Bir Kitabın Gayriresmi Tanıtımı: *Muhammed, Ferruḥ u Hümâ (Ferruḥnâme)*

*Informal Introduction of a Book:
Muhammed, Ferruḥ u Hümâ (Ferruḥnâme)*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 30.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 25.08.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2022

Atıf/Citation

Aksoyak, İ. H. (2022). *Bir Kitabın Gayriresmi Tanıtımı: Muhammed, Ferruḥ u Hümâ (Ferruḥnâme)*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (2), 1079-1086. <https://doi.org/10.34083/akaded.1151095>

Aksoyak, İ. H. (2022). Informal Introduction of a Book: *Muhammed, Ferruḥ u Hümâ (Ferruḥnâme)*. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (2), 1079-1086. <https://doi.org/10.34083/akaded.1151095>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Bu çalışma “Tezcan, S. ve Aksoyak, İ. H. (2021). *Muhammed, Ferruḥ u Hümā (Ferruḥnāme)*. Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, 148. (Yayımlayanlar: Cemal Kafadar & Gönül Alpay Tekin) *Türkçe Kaynaklar CXLVIII*.” künyeli kitabın tanıtımıdır.

Abstract

This study “Tezcan, S. and Aksoyak, I. H. (2021). *Muhammad, Ferruḥ u Hümā (Ferruḥnāme)*. Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Eastern Languages and Literatures Resources, 148. (Published by Cemal Kafadar & Gönül Alpay Tekin) *Turkish Resources CXLVIII*.” is the introduction of the book.

Bir Kitabın Gayriresmi Tanıtımı

Bu yazı, yeni bir kitabın içindekiler sayfasını özetleyen bir tanıtım yazısı değildir. Son zamanlarda yayınlanan üzerinde Prof. Dr. Semih Tezcan'ın ve benim adlarımızın hazırlayan olarak yer aldığı Muhammed'in *Ferruh u Hümâ (Ferruhnâme)* adlı kitabın [Muhammed (2021). *Ferruh u Hümâ (Ferruhnâme)*. Haz. Semih Tezcan ve İsmail Hakkı Aksoyak. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü] Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü'nden yayınlanmasına kadarki çalışma sürecini ve yaşananları içerir.

Prof. Dr. Semih Tezcan ile diyalogum Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştığım 1996 yılında başladı. Bölüme o sıralar ziyarete gelen bir Alman, Semih Beyi tanıdığını söyleyince arkasında dizin olan ortak bir kitabımı kendisine ulaştırmasını istedim. Onca yüküne rağmen o kişi, kitabı sırt çantasına sokuşturdu. Bir müddet sonra da Semih Hoca'nın kitabı baştan sona okuyarak yanırlarımızı gösteren notlarıyla geri geldi. Aradan 10 yıl geçtikten sonra Prof. Dr. Robert Dankoff ve Prof. Dr. Nuran Tezcan Bilkent Üniversitesi, İnsanî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde göreve başladılar. Yaklaşık 2 yıl sonra Semih Bey de Almanya'dan ayrılarak Bilkent kadrosuna katıldı. O sıralarda ben de Prof. Dr. Mustafa İsen'in isteği ve desteğiyle geldiğim Gazi Üniversitesi'nde görev yapıyordum. Semih Hoca'nın Ankara'da bulunduğunu bilmeme rağmen bir türlü ziyaretinde bulunma fırsatım olmadı. Bir gün beni arayarak gözündeki rahatsızlıktan dolayı eski yazıları okumakta güçlük çektiğini söyledi. Benden de hazırladığı kitapları -eski tabirle- “mukabele” ile kontrolde yardımcı olup olamayacağımı sordu. Randevu alarak Hoca'nın Bilkent'teki odasına gittim. Orada hazırladığı kitaplardan söz etti. Sonra da birçoğu eski Anadolu Türkçesi metinleri olan ve son kontrolleri kalmış kitaplarının listesini verdi. Yapacağımız işlem, *Işkname* bir diğer adıyla *Ferruh u Hümâ*'nın Hoca tarafından hazırlanmış metninin kontrolü idi. Bana 15 gün süre ile eseri gözden geçirdikten sonra yeniden görüşelim dedi. 15 gün sonra ofisine gittim. *Ferruh u Hümâ*'ya baktığımı söyleyerek masasına bırakıp ayrıldım. 15 gün sonra tekrar aradı. Odada ayrı bir masada hazırladığı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi *Oğuzname*'si duruyordu. “Metni bir kontrol edebilir miyiz?” dedi. Toplam 13 satır olan metni birkaç saatte bitireceğimizi tahmin ederken 15.30'a kadar beraberce her kelimeye 30-40 dakika baktık. Sabah başladığımız kontrol öğleden sonra 15.00-15.30 sularında bitti. Sonra “bilimsel çalışma böyle yapılır, ben Avrupaî tarzda metin neşri geleneğini Türkiye'de de yerleştirmek istiyorum” dedi. Bunun ciddi örneklerinden biri de *Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Notlar* adlı eseridir. Hocanın arkadaşı da olan rahmetli Prof. Dr. Cem Dilçin'in eserine sadece katkı yapmak üzerine yazdığı bir eserdir.

Böylece *Ferruh u Hü mâ*'nın mukabele ile okunma süreci başladı. Hoca metni Almanya'da iken word haline getirmişti. Haftada üç gün saat 9.00'dan 16.00'a kadar Semih Hoca, metni yeni yazıdan okuyor ben de eski yazıdan takip ediyordum. Takıldığımız kelimeyi geçmeden odada bulunan bütün sözlüklere bakıyorduk. *Tarama Sözlüğü*'nü hemen hemen ezbere biliyor; buradaki kelimelerin okunuşlarına da zaman zaman katılmadığını ifade ediyordu. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden 15 kadarını Almanya'da bilgisayar ortamına aktarmıştı. Kelimeleri paralel metinlerden kontrol ederek bir bakıma sağlamasını yapıyordu. Daha sonra yayına hazırladığı eserlerin listesini de paylaştı. Bu eserlere bakmak dipnotların zenginleşmesinde büyük bir katkı sağladı. O an için sözlüklerde bulunmayan kelimeleri de diğer odadan hocası Doerfer'in çalışmalarından özellikle "Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen (Çağdaş Farsçada Türkçe ve Moğolca Unsurlar)" adlı eserinden ve diğer sözlüklerden kontrol ediyordu. Bu arada ben de odada bulunan Farsça sözlüklerden özellikle Ziya Şükûn'ün *Gencine-i Güftâr*'ından kelimelere bakıyordum. Hoca ise o sözlüğü başka sözlükten aktarıldığı için hiç beğenmiyordu. Bu sözlüğü sevmemin sebebi tanıklı olmasıydı. Sadece anlamları yazmıyordu. Manzum tanıklardan *Ferruh u Hü mâ*'da paralel söyleyişler olup olmadığını da bulmaya çalışıyordum. Önemli önemsiz her kelimeye bakıyorduk. Hoca, eski Türkçe kelimeleri iyi bildiğinden benim o konuda desteğim az oluyordu. Bu vesileyle birçok yeni kelime de öğrenmiş oluyordum. Kelimelerden Arapça ve özellikle Farsça olanları ben kontrol ediyordum. Tahminim o ki *Ferruh u Hü mâ*'nın kelime sayısı 80.000 civarında. Bu eser vesilesiyle 10.000 kelimeyi sözlüklerden kontrol etmişimdir. Kelimeyi çabuk bulursak hızlı ilerliyorduk. Bazen de bir kelimeye takılınca birkaç saat alıyordu. İlginç kelimelerden biri "berbere" idi. Bu kelimenin iki anlama gelebileceğini söyledim. Birincisi tek başına "ber" kelimesi göğüs; ikincisi tekrar şeklinde ancak tek kelime olarak "Berber ülkesi" anlamıydı. Mesainin sonuna doğru takıldığımız bir başka kelime de "belâdur" idi. Tek başına başka bir anlama gelebileceği üzerinde durduk. Ancak Semih Hoca durmamış; ayrıldıktan sonra da kelimenin üstüne gitmişti. Fakültedeki odama geldiğimde "belâdur" üzerine topladığı bilgileri göndermişti. Yazının sonunda konuyla ilgili e-postayı aynen sunuyorum.

Çalışmalar sırasında geçen kelimelerden biri de "meyve kurusu" anlamındaki "kâk" kelimesiydi. Hoca bu kelimedeki ikna olmamıştı. Sonuçta Kırşehirli irfan sahibi kat görevlisi hanımın açıklamasına başvurduk. Kelime, metinde yerine oturunca mevzu çok da uzamamıştı. Halk ağzı olabilecek kelimeleri görevli hanıma sormaya devam ettik. Hoca, verdiği bilgiler karşılığı kat görevlisine önce tavuk, sonra koyun vermeyi vaat etti. Aldığımız cevaplar karşılığında en son "düve" verme vaadinde durdu. Kelimeler ve edatlar üzerindeki tartışmaların uzadığı da oluyordu. Onlardan

bir tanesi “ni ... ni” yapısı idi. Eldeki sözlükler yetersiz kalınca böyle bir yapının Farsçada olabileceğine ve bu yapıyı gördüğüme Semih Hoca’yı zor ikna ettim. Metnin zorlayıcı bir yönü de vezinleriydi. Metnin vezinleri konusunda da Hoca’yı ikna etmem gerekti. Bu konuda, “Osmanlı Şairlerinin ‘Aruz Tasarrufları’ ve Araştırmacıların Gereksiz Müdahaleleri” adlı makalemi söyledim. Ertesi haftaki oturumda makaleyi okuyarak gelmişti. Bu konuda güven tesis etmiş olmalıyım ki vezin konusundaki sorunlu yerlerin kontrolünü bana bıraktı. Vezin bakımından önerilerimi zaman içinde hocaya sundum. Bir kısmını da mevcut baskı içinde bulamadım; kütüphanemin kalabalığı içinde kayboldu. Bunların yanı sıra *Ferruḥ u Hümâ* üzerinde çalışırken benim daha önce dizinli olarak hazırladığım İslâmî’nin *Mesnevi*’si ve Üsküplü Atâ’nın *Tuhfetü’l-Uşşâk*’ının dizinlerinde katılmadığı kelimeler hakkında da aldığı notları verdi. Bunlardan “la: ordu” ve “çav” hatırımda kalanlardı. Üsküplü Atâ’nın *Tuhfetü’l-Uşşâk*’ının yeni baskısının dizin kısmına bu notları işledim.

O günkü mesaiden sonra da Hoca, çözümsüz kalan yerleri eve götürüyor, çözüm bulduğu kelimeleri bana e-posta ile gönderiyordu. Bir de böyle bir şekilde yazışma süreci oluyordu. Bu arada benim de çözdüğüm yerler olduğunda Hoca’ya dönüyordum. Bir keresinde de saat 21.00’ı geçmişken çözdüğüm bir yer için telefon ettim. Nuran Hanım, Hoca’nın uyuduğunu söyledi. Sabah 05.00-06.00’da kalktıktan sonra fakülteye gelinceye kadar çalışma ve saat 21.00’da uykuya geçiş Hoca’nın rutini idi.

Bilkent’te sadece çatıları ve gökyüzünü gören bir odada, kargacık burgacık yazıyla yazılmış bir metni okurken başka mevzular da geçiyordu. Hocanın ailesi, mücadelesi, DTCF yılları, Almanya’ya gidişi, Türkiye Türkoloji’si, olaylar, kişiler... Bilkent’teki bölümün işleyişi ve tabii memleket meseleleri... Bu konularda pek çok kişi ismi ve olayı aklımda tutmam mümkün olmadığı gibi etik bakımdan da aktarmam doğru olmayacaktır sanırım. Ana başlıklarıyla Hoca’nın genel olarak kimseye veya herhangi bir kuruluşa kırgınlığı, küskünlüğü yoktu. Metni okumaktan sıkılınca bunlar gibi değişik konularda konuşmalar oluyordu. Bu konuşmalar, sonuçta “ben doğruluk mücadelesi yaparken insanların menfaatleri için mücadele ettiğini sonradan anladım” cümlesi ile bitiyordu. Sonradan yetişen insanlara karşı bir kırgınlığı yoktu. Hatta yeni tanıştığı meslektaşlarından memnuniyetle söz etti. Özellikle Kayseri’de yapılan Orta Anadolu Dilcileri Toplantısı’ndan sonra tekrar bu konular gündeme geldi. Toplantı aralarında Prof. Dr. Ahmet Bican Hoca’nın ve birçoğu profesör ve doçent olan hocaların kendisine rağbet etmelerindeki memnuniyetinden birkaç kez söz etti.

Anlattığım gibi 40 metrekairelik bir odada haftada üç gün olmak üzere üç yıl boyunca devam eden bu çalışmada birçok konu konuşuluyordu. Hoca'ya iyilik edenlerden biri de Müjgân Cunbur olmuştu. O zamanlar Milli Kütüphane müdiresi olan rahmetli Müjgân Cunbur, bir suçlama üzerine kendisinin söz konusu dergilerde yazısının olmadığına dair bir yazı vererek Hoca'yı çok zor bir durumdan kurtarmıştı.

Metni okurken verilen aralar, göz yorgunluğundan dolayı ara sıra yüzümüzü yıkamalardan sonra sona doğru geliyorduk. Öğlen aralarında Nuran Hoca'nın da katılımıyla eşler arasında bile birbirinin aksini savunan düşünce çatışmalarına şahit oluyordum. Düşünce çatışmaları şiddetli olsa da bu çatışmalar, tabii olarak aile saadetine dokunacak kadar da olmuyordu. Nuran Hoca da *Ferruh u Hü mâ*'nın hazırlık süresinin bu kadar uzun sürmesinden sıkılmıştı. Öğlen arası verdiğimizde Nuran Hoca'nın "Bitirin. Bitsin artık" sözlerini tekrarlıyordu. Zaten haftanın üç günü metni okurken evlerindeki günlük hayatlarını da aynı konu işgal ediyordu. Ben de "Hocam artık bir şekilde basılsın, vakit çok uzadı" derken Hoca'nın da -önceleri muziplikten sandığım ama aslında ciddiyetinden kaynaklanan- "İsmail, bu metni bir kez daha mı okusak" demesiyle "eyvah!" dedim; "etti 6 yıl". Bu arada öğle aralarında Nuran Hoca da "bitirin artık!" ifadeleriyle benim baskılarımı desteklemeye başladı. Burada Robert Dankoff Bey'e de bir parantez açmam gerekiyor. Kendisi de bizimle âdeta beraber çalışıyordu. Bitirdiğimiz kısımları vezin ve anlam bakımından kontrol edip gönderiyordu. Semih Hoca, kendisinin de adını koyarak kitabı üç isimle yayınlamayı önerse de o, bu öneriyi kabul etmedi.

Sona doğru artık gerçekten yorucu ve sinir bozucu bir durum olmaya başlamıştı. Bir ara Hoca'dan af dilemeyi bile düşündüm. "Hocam bu kadar uğraşyoruz da ne olacak. Bunun yerine diğerleri gibi günümüzü gün edebilirdik" dedim. O da "Belki Anadolu'da bir genç yaptıklarımıza bakar" dedi. "Anadolu'da bir genç belki yaptıklarımıza bakar" cümlesi hoşuma gitti. Makalelerimi topladım ve "Anadolu'daki Genç Arkadaşlara" ithaf ettim. Bu gençlerden biri olan Burak Beken, şimdilerde *Ferruh u Hü mâ*'nın bağlamlı dizini ve işlevsel sözlüğünü doktora tezi olarak hazırlamaktadır.

Ferruh u Hü mâ, pek çok bakımdan tekrar tekrar çalışılması gereken bir eserdir. Eserin söz varlığı hem çok zengin hem de kendi dönemindeki eserlerden farklıdır. Eski terimle söz varlığı "düşvâr"dır. Zorluk sadece kelimelerle de sınırlı kalmaz. Vezin bakımından da birçok dize zorlayıcıdır. Sanki vezin çıkmaz gibi olur. Birçok dizede şairin kendine özgü kullanımları görülür. Bu bakımdan eserin vezin yönünden ciddi bir biçimde ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.

Bu çalışma vesilesiyle şunu söyleyebilirim ki birçok kişinin de tanık olduğu üzere Prof. Dr. Semih Tezcan kendini tamamiyle işine vermiş, ciddi ve disiplinli bir bilim insanı idi. Almanca, İngilizce ve Türk lehçelerine hâkimdi. Yayına hazırladığı 15 kadar eseri vardı. Kendisinin Türkiye'ye getirmek istediği Avrupaî çalışma sisteminde haklıydı ancak yine de hazırladığı 15 eseri daha erken, sağlığında neşredilebilseydi herhalde dil araştırmalarına daha çok yararlı olacaktı. Allah rahmet eylesin.

Çalışma Esnasında “Beladur” Kelimesi Hakkındaki Mevcut Bilgilerin Yetersizliği Üzerine Semih Hoca'nın 2015'te Gönderdiği E-Posta:

|c3258|p1 Vefâyiçün sever âdem ḥabibi

|p2 Devâyiçün diler ḥasta ṭabibi

|c3259|p1 Belâdur ṭa'mı şayruya belâdur

|p2 Şekerden acılık gelmek ḥaṭâdur

Redhouse 379 belâdir “The Malacca bean semecarpus anacardium”, Devellioğlu 92 belâdır, belâdur “Araplarda habbülfehm denilen ve ilaç olarak kullanılan Hindistan'da yetişir bir meyva”.

Resimleri için bak: <http://de.wikipedia.org/wiki/Markfruchtbaum>

Almanca Wikipedia'daki bilgiler (özet):

Almanca adı: Der Markfruchtbaum; Almancada bundan başka Ostindischer Tintenbaum [Doğuhindistan mürekkep ağacı], Ostindischer Elefantenlausbaum [Doğu Hindistan fil biti ağacı, ve daha başka adlar (Ostindischer Merkfruchtbaum oder Malakkanussbaum) kullanılmış).

Latince adı: Semecarpus anacardium, eşanlamlı: Anacardium orientale).

İngilizce adları: Marking Nut Tree, Kidney Bean of Malacca

Anacardiaceae türünden bir Güneydoğu Asya bitkisi.

Alt familyası: Spondioideae

Araplar balador derler (yanlış bilgi, **İranlılar** olmalı)

Meyve kabuğunun yağı acı imiş ve tahrişata yol açarmış.

Meyve suyu yağlı ve siyah imiş. Araplar bu usareyi ruh hastalıklarına, hafıza kaybına, felce, kramp girmesine karşı kullanırlarmış. Hindular çeşitli cilt hastalıklarına karşı kullanırlarmış.

Sorularım:

Türkçede başka adı /adları var mı?

Türk tıp / halk hekimliği kitaplarında geçer mi? / Geçiyorsa kaynaklar...

Bizimkiler (Anadolu tıbbında) hangi hastalıklara karşı kullanmış?

Türkçe edebi metinlerden örnek veren / bulan var mı?

Peşin teşekkürler! ST

Kaynak

Muhammed (2021). *Ferruḥ u Hüme* (Ferruḥnâme). (Hazırlayanlar: Semih Tezcan ve İsmail Hakkı Aksoyak). *Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları*, 148. (Yayınlayanlar: Cemal Kafadar & Gönül Alpay Tekin) *Türkçe Kaynaklar CXLVIII*, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.